

ਨਾਰੀ

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਲ ਸਿੰਘ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ')

ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾ-ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਅਜਿਹੀ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਰਚਨਾ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਲਿੱਖੀ 'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ' ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਠ ਲੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ' ਦੇ 'ਅਰਣਯ ਕਾਂਡ' ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ, ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਇਕ ਹਨ, ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ: -

“ਸੁਨੁ ਮੁਨਿ ਕਹ ਪੁਰਾਨ ਸੁਤਿ ਸੰਤਾ । ਮੋਹ ਬਿਪਿਨ ਕਹੁੰ ਨਾਰਿ ਬਸੰਤਾ ॥
ਜਪ ਤਪ ਨੇਮ ਜਲਾਸ਼੍ਰਯ ਝਾਰੀ । ਹੋਇ ਗ੍ਰੀਸ਼ਮ ਸੋਸਈ ਸਥ ਨਾਰੀ ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮਦ ਮਤਸਰ ਭੇਕਾ । ਇਨਹਹਿ ਹਰਸਪ੍ਰਦ ਬਰਸਾ ਏਕਾ ॥
ਦੁਰਥਾਸਨਾ ਕੁਮੁਦ ਸਮੁਦਾਈ । ਤਿਨਹ ਕਹੰ ਸਰਦ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ ॥
ਧਰਮ ਸਕਲ ਸਰਸੀਰੂਹ ਬ੍ਰਿੰਦਾ । ਹੋਇ ਹਿਮ ਤਿਨਹਹਿ ਦਹਇ ਸੁਖ ਮੰਦਾ ॥
ਪੁਨਿ ਮਮਤਾ ਜਵਾਸ ਬਹੁਤਾਈ । ਪਲੁਹਇ ਨਾਰਿ ਸਿਸਿਰ ਰਿਤੁ ਪਾਈ ॥
ਪਾਪ ਉਲੂਕ ਨਿਕਰ ਸੁਖਕਾਰੀ । ਨਾਰਿ ਨਿਬਿੜ ਰਜਨੀ ਅੰਧਿਆਰੀ ॥
ਬੁਧਿ ਬਲ ਸੀਲ ਸਤਯ ਸਥ ਮੀਨਾ । ਬਨਸੀ ਸਮ ਤ੍ਰਿਯ ਕਹਹਿੰ ਪ੍ਰਥੀਨਾ ॥
ਦੋਹਰਾ - ਅਵਗੁਨ ਮੂਲ ਸੂਲਪ੍ਰਦ, ਪ੍ਰਮਦਾ ਸਥ ਦੁਖ ਖਾਨਿ ।
ਤਾਤੇ ਕੀਨਹ ਨਿਵਾਰਨ, ਮੁਨਿ ਮੈਂ ਯਹ ਜਿਯੰ ਜਾਨਿ ॥ ੪੪॥^੧

(ਅਰਥ: - ਹੇ ਮੁਨੀ, ਸੁਣੋ! ਪੁਰਾਣ, ਵੇਦ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਜੰਗਲ ਲਈ ਨਾਰੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹੈ। ਜਪ, ਤਪ ਅਤੇ ਨੇਮ ਸਭ ਜਲ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ। ਨਾਰੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਬਣ ਕੇ ਸਭ ਸੋਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਹੰਕਾਰ, ਈਰਖਾ ਡੱਡੂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਰਖਾ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੁਰਵਾਸਨਾ ਕੰਵਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਚ ਸੁਖਦਾਈ ਨਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿਮ ਬਣ ਕੇ ਸਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਮਤਾ ਰੂਪੀ ਜਵਾਹਰਾਂ ਦੇ ਵਣ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਰੂਪੀ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਪ ਰੂਪੀ ਉਲੂਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ

^੧ 'ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ', ਅਰਣਯ ਕਾਂਡ, ਪੰਨਾ ੫੪੭-੫੪੮, ਸ੍ਰੀ ਦੁਰਗਾ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ।

ਵਾਂਗੂੰ ਸੁਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ, ਬਲ, ਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸੱਚ, ਇਹ ਸਭ ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਾਰੀ ਕੰਡੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਗੁਲੀਜਨ ਅਜਿਹਾ ਆਖਦੇ ਹਨ)।

ਅਨੁਸੂਇਆ, ਜੋ ਕਿ ਰਿਸ਼ੀ ਅਤਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸਨ, ਨੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸੀ, “ਸਹਜ ਅਪਾਵਨਿ ਨਾਰਿ”, ਭਾਵ, ਨਾਰੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।^੨

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਚਨਾ ‘ਵੈਰਾਗਯ ਸ਼ਤਕ’ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ^੩ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ‘ਸ੍ਰੀਗਾਰ ਸ਼ਤਕ’ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, “ਮਧੁ ਤਿਸ਼ਠਤਿ ਵਾਚਿਯੋਸ਼ਿਤਾਂਹ੍ਰਦਿਹਾਲਾਹਲਮੇਵਕੇਵਲਮ”, ਭਾਵ, ਨਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਹਿਦ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।^੪

ਕੁੱਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ’ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: -

“ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ, ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੈ।”

“ਦਰਬਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਲਗੇ ਵਿਚ ਮਾਈ ਦਾ ਜਾਮਾ, ਪੋਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਪੜ੍ਹੈ”।

ਅਤੇ

“ਜੋ ਸਿਖ ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੁਠਾ ਖਾਏ, ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।”

ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਵੀ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, “ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਪੁਰਖ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋਸਨ, ਸਿਖਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰੀ ਲਗਦਾ ਹੈ”, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਬਲਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਵੀਚਾਰ ਕੇਵਲ ‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ’ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਹੋਣ। ‘ਸਾਖੀ ਰਹਿਤ ਕੀ’ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, “ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਜਾਮੇ ਤੇ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਅੰਤਰਿ ਦਾ ਲਾਹਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਉ ਨਹੀਂ ਦੇਵਲਾ।”

^੨ ‘ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਮਾਨਸ’, ਅਰਣਯ ਕਾਂਡ, ਪੰਨਾ ੫੦੮, ਸ੍ਰੀ ਦੁਰਗਾ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ।

^੩ ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ (ਭਰਥਰੀ) ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਦੁਰਾਚਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜ ਤਿਆਗ ਕੇ ਯੋਗੀ ਬਣ ਗਿਆ।

^੪ ਸ੍ਰੀਗਾਰ ਸ਼ਤਕ, ਛੰਦ ੭੩।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਦੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦਿਆਂ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਇਸ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਵੀਚਾਰ ਦਰਜ ਹਨ, ਜੋ ਔਰਤ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ: -

“ਮੰਤ੍ਰਿਨ ਆਨਿ ਰਾਵ ਸਮੁਝਾਯੋ ॥ ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਪਾਯੋ ॥” (ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੮੧੫)।

“ਗੰਧੂਬ ਜੱਛ ਭੁਜੰਗ ਗਨ ਨਰ ਬਪੁਰੇ ਕਿਨ ਮਾਂਹਿ ॥ ਦੇਵ ਅਦੇਵ ਤ੍ਰਿਯਾਨ ਕੇ ਭੇਵ ਪਛਾਨਤ ਨਾਹਿ ॥” (ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਸਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੮੨੩)।

“ਨਿਜੁ ਮਨ ਕੀ ਕਛੁ ਥਾਤ ਨ ਤ੍ਰਿਯ ਕੋ ਦੀਜਿਯੈ ॥ ਤਾਕੋ ਚਿਤ ਚੁਰਾਇ ਸਦਾ ਹੀ ਲੀਜਿਯੈ ॥” (ਚਰਿਤ੍ਰ ਗਿਆਰਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੮੨੪)।

ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਐਸੇ ਲੋਕ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਇੱਕ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਰਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਖੁਦ ਦੇਖੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। 'ਪਖਯਾਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਦੇ ਅਸਲ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਕਾਰਣ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝੀਏ, ਤਾਂ ਥਾਕੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਗੁਰਬਾਲੀ ਵਿੱਚ ਐਸਾ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਲੀ ਅਜਿਹੇ ਕਾਮੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ, ਜੋ ਕਾਮ ਕਾਰਣ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਲੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, “ਨਿਮਖ ਕਾਮ ਸੁਆਦ ਕਾਰਣਿ ਕੋਟਿ ਦਿਨਸ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ॥” (ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੪੦੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)।

ਇਹ ਇੱਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਇਸ ਨਿਮਖ ਕਾਮ ਸੁਆਦ ਕਾਰਣ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ ਗੁਆ ਕੇ ਕਾਮੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਲੀ ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ: -

“ਸਾਰਾ ਇਨੁ ਲਾਲਚਿ ਅਟਿਆ ਮਨਮੁਖਿ ਹੋਰੇ ਗਲਾ ॥
ਰਾਤੀ ਉਘੈ ਦਥਿਆ ਨਵੇ ਸੋਤ ਸਭਿ ਫਿਲਾ ॥
ਮਨਮੁਖਾ ਏ ਸਿਰਿ ਜੋਰਾ ਅਮਰੁ ਹੈ ਨਿਤ ਦੇਵਹਿ ਭਲਾ ॥
ਜੋਰਾ ਦਾ ਆਖਿਆ ਪੁਰਖ ਕਮਾਵਦੇ ਸੇ ਅਪਵਿਤ ਅਮੇਧ ਖਲਾ ॥
ਕਾਮਿ ਵਿਆਪੇ ਕੁਸੁਧ ਨਰ ਸੇ ਜੋਰਾ ਪੁਛਿ ਚਲਾ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਆਖਿਐ ਜੋ ਚਲੈ ਸੇ ਸਤਿ ਪੁਰਖੁ ਭਲ ਭਲਾ ॥
ਜੋਰਾ ਪੁਰਖ ਸਭਿ ਆਪਿ ਉਪਾਇਅਨੁ ਹਰਿ ਖੇਲ ਸਭਿ ਖਿਲਾ ॥
ਸਭ ਤੇਰੀ ਬਣਤ ਬਣਾਵਲੀ ਨਾਨਕ ਭਲ ਭਲਾ ॥
(ਮਹਲਾ ੪, ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੩੦੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਿਸਾਹ ਤਾਂ ਕਾਮੀ ਪੁਰਖ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਕਾਮੀ' ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਚਾਹੇ ਇਹ 'ਕਾਮੀ' ਔਰਤ ਹੋਏ ਜਾਂ ਮਰਦ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਕਾਮੀ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਕਾਮੀ ਤਾਂ ਮਰਦ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, “ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਕਾਮਿ ਵਿਆਪੇ ਜੀਉ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕੀ ਬਿਧਿ ਨਹੀ ਜਾਲੀ ॥” (ਗਉੜੀ, ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੨੪੬, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । ਸਿਰਫ਼ ਕਾਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਪੁਰਖ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਹੀ ਸੋਚਣਗੇ ਤੇ ਮੰਦਾ ਹੀ ਕਰਨਗੇ, “ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖੈ ਅਤਿ ਨੇਹੁ ਬਹਿ ਮੰਦੁ ਪਕਾਇਆ ॥” (ਪਉੜੀ, ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੧੨੫੦, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਲਈ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, “ਯਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ ॥ ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ ਯਨ ਪਿਰੁ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥” (ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੩, ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਪੰਨਾ ੭੮੮, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋ ਜਾਣਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਤਜੁਰਬਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਮਿਟਾ ਦੇਣ ਦਾ । ਅਸਲ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋਏ ਇਹ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਇਹ ਹੋਂਦ ਵੀ ਮਿਟਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋ ਜਾਣ । ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ 'ਏਕ ਜੋਤਿ' ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜੇ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਕਰਨਗੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਪੰਕਤੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, “*ਦਰਬਾਰ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਲਗੇ ਵਿਚ ਮਾਈ ਦਾ ਜਾਮਾ, ਪੱਥੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਪੜ੍ਹੈ*” ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ (ਜਾਂ ਫਿਰ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਣ) ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਐਸਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ (ਗੁਰੂ) ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੋਏ । ਪਰ, ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਿਰਫ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿੱਤੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਲੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਵੈਸੇ, ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ (ਗੁਰੂ) ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਮਨਾਹੀ ਲਿੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੰਕਤੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, “*ਜੈ ਸਿਖ ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਏ, ਸੌ ਤਨਖਾਹੀਆ*” ।

ਜੇ ਲੋੜ ਪਏ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਜੂਠਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਨਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਨਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਥੇ ‘ਪਤਨੀ’ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਂਝੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਜਿਹੀ ਸਥਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ ਕਿਵੇਂ ਅਨੁਚਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ‘ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ’ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੂਠਾ ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਖੁਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦਾ ਨਿਜੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ, “*ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥ ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥ ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਉਪਜੈ ਭੰਡੈ ਥਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਥਾਹਰਾ ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਾਲਾਹੀਐ ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥*”⁴

ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰੀ ਬੈਠੇ ਕੁੱਝ ਅਖੌਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵੀ ਨਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਪੁੰਧਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਰਵੋਤਮ ਹੈ ਤੇ ਨਾਰੀ

⁴ ਸਲੋਕ, ਮਹਲਾ ੧, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੩, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ । ਇੱਥੇ ਭੰਡ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਾਰੀ ।

ਇਸ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ : -

“ਪੇਵਕੜੇ ਘਰਿ ਲਾਡਲੀ ਮਾਉ ਪੀਉ ਖਰੀ ਪਿਆਰੀ ।
ਵਿਚਿ ਭਿਰਾਵਾਂ ਭੈਨੜੀ ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਸਪਰਵਾਰੀ ।
ਲਖਾਂ ਖਰਚ ਵਿਆਹੀਐ, ਗਹਣੇ ਦਾਜੁ ਸਾਜੁ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ।
ਸਾਹੁਰੜੈ ਘਰਿ ਮੰਨੀਐ ਸਣਖਤੀ ਪਰਵਾਰ ਸਧਾਰੀ ।
ਸੁਖ ਮਾਣੈ ਪਿਰੁ ਸੇਜੜੀ ਛਤੀਹ ਭੋਜਨ ਸਦਾ ਸੀਗਾਰੀ ।
ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣੁ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਨਿਹਚਉ ਨਾਰੀ ॥੧੬॥”^੬

ਨਾਰੀ ਤਾਂ ਪੇਕੇ ਘਰ ਦੀ ਲਾਡਲੀ ਹੈ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਹੈ । ਨਾਨਕਿਆਂ ਦਾਦਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਬੜੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁੱਖ ਭੋਗਦੀ ਹੈ ।

ਪਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨੀ-ਕੁ ਹੀ ਉਪਮਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਏਗੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ‘ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ’ ਆਖ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ । ‘ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ’ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ । ਨਾਰੀ ਦੀ ਜਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ‘ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ’ ਅਤੇ ‘ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਨਿਹਚਉ ਨਾਰੀ’ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਰੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਪਰਤੱਖ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਹੀ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਲਿੱਖਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਭਗੌੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਤਿ ਦੇ ਆਗੂਆਂ

^੬ ਪਉੜੀ ੧੬, ਵਾਰ ੫, ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ।

ਵਜੋਂ ਉਭਰਨ ਕਾਰਣ ਨਾਰੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਸਿੱਖ-ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ।

੨੦੨੩
੨੦੨੩